

Federálna únia v rokoch 1938 – 1945

Vznik Federálnej únie

Podľa dochovaných správ sa prvé stretnutie Federálnej únie uskutočnilo 14. septembra 1938 v Londýne, v kancelárii malej tlačiarne firmy British Petroleum na Gordon Square 44.³⁴ Jeho iniciátorom bol zamestnanec tlačového oddelenia tejto firmy, vtedy dvadsaťšesťročný Derek Rawnsley.³⁵ Tak ako ostatní príslušníci jeho generácie, aj on v tejto krízovej dobe veľmi citlivo vnímal blízkosť novej vojny. Jeho bezprostrednou motiváciou pri iniciatíve vedúcej k založeniu Federálnej únie bola úvaha, ktorú o čosi neskôr sformuloval takto: „našou jedinou nádejou je viera v zdravý rozum obyčajných ľudí, z ktorých 99 percent nechce vojnu. Ako by sa teda mohli spojiť, aby jej zabránili? A pretože sú v danej chvíli skutky dôležitejšie než ponosy, čo by mohli urobiť práve teraz?“³⁶

Krátko pred spomínaným 14. septembrom oslovil Rawnsley niekoľkých svojich priateľov, ktorí boli podobne ako on znepokojení momentálnym vývojom medzinárodnopolitickej situácie a o ktorých si myslel, že by mohli mať záujem na založení neformálnej protivojnovej organizácie. Na tomto prvom stretnutí, ktorého sa zúčastnilo asi osemdesiat ľudí, sa okrem samozrejmej diskusie prednieslo niekoľko krátkych prejavov a urobila sa malá finančná zbierka na pokrytie počiatkových výdavkov. Za prvého tajomníka začínajúcej organizácie bol zvolený Charles Kimber,

³⁴ MLYNIE, Richard; PINDER, John; ROBERTS, John C.: *Federal Union: The Pioneers*. Macmillan, 1992, s. 6-7.

³⁵ Derek Rawnsley (1912-42) bol hlavným iniciátorom založenia Federálnej únie. Po absolvovaní štúdia klasických jazykov na University College v Oxforde pracoval v tlačovom oddelení firmy British Petroleum. Zahynul ako pilot v službe u britského vojenského letectva.

³⁶ *Federal Union News*, No. 23.

ktorý bol zároveň poverený, aby vypracoval text jej prvého vyhlásenia.³⁷

Toto vyhlásenie bolo publikované 6. novembra pod názvom *Pax Union*. Obsahovalo výzvu k vytvoreniu „federálnej únie štátov, ktoré dodržiavajú princíp, že štát existuje kvôli slobode a zodpovednosti človeka a že vláda musí vládnuť so súhlasom tých, ktorým vládne“. Zmena systému medzinárodných vzťahov prostredníctvom vytvorenia takejto federálnej únie bola podľa tohto vyhlásenia nevyhnutnou podmienkou „pre ukončenie anarchie a zabezpečenie mieru, práva a slobody pre všetkých“. Doterajší systém založený najmä na akceptovaní zásady štátnej suverenity totiž „nevyhnutne vedie k vojne, imperializmu, biede a k strate individuálnej slobody, lebo ak sa suverénne štáty nedokážu dohodnúť, potom zákonite nastupuje násilie v podobe mocenskej politiky alebo vojny“. Takáto únia je jediným možným riešením, lebo „žiadny medzinárodný poriadok založený na princípe spolupráce medzi suverénnymi štátmi nie je efektívny a ani trvácny, pretože všetky suverénne štáty sledujú v konečnom dôsledku vždy iba vlastný záujem.“³⁸

Hoci takto veľmi široko formulované prvé vyhlásenie Federálnej únie neobsahovalo špecifickú zmienku o Európe, predpokladá sa, že Kimber uvažoval práve o Európe ako o oblasti, kde by sa táto federácia mala vytvoriť.³⁹ Nasvedčuje tomu predovšetkým ďalšia činnosť tejto organizácie i Kimbera samotného,

³⁷ Charles Kimber (1912) vyštudoval dejiny a sociálnu antropológiu na Balliol College v Oxforde. V čase vzniku Federálnej únie pracoval v tlačovom oddelení firmy Shell Oil. Barón Kimber bol ešte v 80. rokoch jedným z predných predstaviteľov britského eurofederalistického hnutia.

³⁸ Podľa: DRAKOPOULOS, Pan: *The Way to Unity. The Biography of Europe*. http://www.proeuropa.gr/euroreader/drakopoulos_biography.html (2000-12-26).

³⁹ BURGESS, Michael: *Empire, Ireland and Europe: A Century of British Federal Ideas*. In: BURGESS, Michael (ed.): *Federalism and Federation in Western Europe*. London: Croom Helm, 1986, s. 143.

ktorá bola primárne zameraná práve na podporu a presadenie snáh na vytvorenie Európskej federácie.

Vážnejšiu aktivitu začala Federálna únia vyvíjať až v prvých mesiacoch roku 1939. V počiatkoch bola spojená predovšetkým s hľadáním priaznivcov a s rozširovaním členskej základne. Skupina nadšencov okolo Kimbera a Rawnsleyho zostavila adresár asi päťstovky osôb, o ktorých vedeli, že sa vo Veľkej Británii zaoberajú medzinárodnou politikou. Všetkým potom poslali vyhlásenie *Pax Union* a osobný list, v ktorom predstavili svoje zámery. Neustále sa zhoršujúca medzinárodnopolitická situácia, tušenie blízkosti vojny, ale nepochybne aj intelektuálna klíma, ktorá bola na konci 30. rokov vo Veľkej Británii priaznivo naklonená federalistickým úvahám spôsobili to, že prvé priaznivé odpovede začali prichádzať už v pomerne krátkej dobe.

Medzi prvými, kto reagoval, bol aj odborník na ústavné právo a profesor dejín na univerzite v Birminghame W. K. Hancock. Bol to zástupca skupiny akademikov pôsobiacej na Kráľovskom inštitúte pre medzinárodné vzťahy (Chatham House), ktorí sa už dlhšiu dobu zaoberali otázkami možnej úpravy medzinárodných vzťahov prostredníctvom aplikácie princípov federalizmu, ale napríklad aj možnosťou federalizácie britského impéria a Veľkej Británie.⁴⁰ Jej vedúcim bol Lionel George Curtis, vplyvná osobnosť britského akademického a politického života, ktorý už pred svetovou vojnou patril k predným zástancam týchto myšlienok a ktorý pre ne v roku 1911 získal aj Winstona Churchilla.⁴¹ Ďalšími členmi tejto skupiny boli Lord Lothian,

⁴⁰ Išlo väčšinou o bývalých členov organizácie *Round Table* [Okružný stôl], ktorá vznikla v roku 1909. Blížšie o jej činnosti napr. KENDLE, John: *The Round Table Movement and Imperial Union*. Toronto, 1975.

⁴¹ PINDER, Ref. 12, s. 29. Lionel George Curtis (1872-1955) bol popredným odborníkom na koloniálne záležitosti a významnou mierou prispel k vzniku Britského spoločenstva národov. V rokoch 1900 až 1907 zastával významné posty vo vláde kolónie Transvaal. Stál pri zrode organizácie *Round Table* a v roku 1926 pomáhal zakladať britský Kráľovský inštitút pre medzinárodné vzťahy.

Henry Wickham Steed a Barbara Wootton. Nadviazanie tohto kontaktu sa pre činnosť Federálnej únie ukázalo čoskoro ako kľúčové a v mnohom predurčilo jej ďalšiu úspešnú existenciu.

Keď profesor Hancock v Chatham House priaznivo referoval o stretnutí s Kimberom, Curtis sa rozhodol, že Federálnej únii pomôže. Išlo predovšetkým o pomoc, ktorá sa týkala vybudovania odborného zázemia a získania širšej publicity. Hoci Kimber neskôr pripustil, že táto Curtisova aktivita nebola celkom nezištná a že „sa od hnutia dištancoval, keď sa ukázalo, že Federálnu úniu nedokáže využiť tak, ako by chcel“,⁴² uznal tiež, že „predovšetkým v počiatkoch bola jeho účasť nesmiernu cenná tým, že dala celému hnutiu pečať vážnosti.“⁴³ Po dohode s Kimberom Curtis zostavil Radu poradcov, ktorej členmi sa okrem nich stali už spomínaní Lord Lothian, Wickham Steed a Barbara Wootton, ďalej redaktor vplyvného politického týždenníka *New Statesman* Kingsley Martin a mladý právnik Patrick Ransome.⁴⁴ Rada poradcov začala

⁴² Cit. podľa BOSCO, Andrea: *Lothian, Curtis, Kimber and the Federal Union*. In: *Journal of Contemporary History*. Vol. XXIII., 1988, s. 502.

⁴³ List Charlesa Kimbera Johnovi Pinderovi z 29. februára 1980. Podľa: MAYNE, PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 11.

⁴⁴ BOSCO, Andrea: *Federal Union and the Origins of „Churchill Proposal“: The Federalist Debate in the United Kingdom from Munich to the Fall of France 1939-1940*. London, New York: Lothian Foundation Press, 1992, s. 26. Lord Lothian (1882-1940), do roku 1930 známy pod menom Philip Henry Kerr, bol politikom a diplomatom. V rokoch 1916-21 bol osobným tajomníkom Lloyd Georgea, v roku 1931 sa stal ministrom britskej vlády a v rokoch 1939-40 bol britským veľvyslancom vo Washingtone. Henry Wickham Steed (1871-1956) bol novinárom. Začínal ako zahraničný redaktor novin *The Times* a v čase prvej svetovej vojny bol známym obhajcom vzniku samostatného Československa. V rokoch 1925-38 vyučoval dejiny strednej Európy na King's College v Londýne. Barbara Wootton (1897-1988) bola významnou predstaviteľkou britskej vedy a politiky. Od roku 1920 vyučovala sociológiu na univerzite v Cambridge a zároveň pôsobila vo výskumnom oddelení Labouristickej strany. V roku 1958 sa ako barónka Wootton z Abingeru stala prvou ženskou členkou Snemovne lordov, kde od roku 1967 pôsobila vo funkcii zástupcu jej predsedu. Patrick Ransome (1902-1954) patril k skupine nadšencov, ktorí sa 14. septembra

fungovať v apríli 1939 a jej hlavnou úlohou bola formulácia cieľov, vybudovanie organizačnej základne, ale aj postupné naštartovanie verejných a odborných aktivít Federálnej únie.

Ďalšia Curtisova snaha bola zameraná na získanie širšej publicity a popularizáciu Federálnej únie medzi známymi osobnosťami britského verejného života. Hoci sa v tomto čase činnosť Federálnej únie ešte len pomaly začínala rozbiehať a stále išlo len o takmer neznámu organizáciu, Curtis a Lothian využili svoju osobnú známosť a medzi britskými prominentmi zorganizovali popularizačnú kampaň na podporu Federálnej únie. Za pomerne krátky čas sa im na letáky so stručným vyhlásením o potrebe nahradenia systému suverénnych štátov federáciou, teda s vysvetlením základného cieľa Federálnej únie, podpísalo tridsaťpäť významných predstaviteľov britského verejného života. Boli medzi nimi predstavitelia cirkvi, ako napríklad arcibiskup z Yorku a biskup z Chichestru, politici Lord Astor, Ernest Bevin a Norman Bentwich, vydavateľka známeho týždenníka *Time and Tide* Lady Rhondda, historici Arnold Toynbee, Basil Liddell Hart a Ramsay Muir, ekonóm Lionel Robbins, sociológ a filantrop Benjamin Seebohm Rowntree, prírodovedci Lancelot Hogben a Julian Huxley, spisovatelia Storm Jameson a John Boynton Priestley, či hudobný skladateľ Ralph Vaughan Williams.⁴⁵ Takáto podpora od vplyvných osobností verejného a akademického života bola pre začínajúcu činnosť Federálnej únie nesmierne dôležitá. Významne prispela k jej rýchlemu etablovaniu sa v spoločnosti a zabezpečila jej aj nevyhnutnú mieru pozornosti pre ďalšie rozširovanie jej aktivít.

⁴⁵ 1938 zišli na prvom stretnutí Federálnej únie. Vyštudoval medzinárodné právo na univerzitách v Oxforde a Cambridge. V 20. a 30. rokoch pracoval pre Medzinárodnú organizáciu práce v Ženeve a pre Medzinárodný súdny dvor v Haagu. Bol členom Rady Federálnej únie a sekretárom jej výskumného inštitútu.

⁴⁶ MAYNIE; PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 11.

Ďalšou Curtisovou a Lothianovou aktivitou v prospech začínajúcej Federálnej únie bola ich snaha o zabezpečenie materiálnej základne pre rozšírenie jej činnosti. Pokúsili sa preto o nadviazanie užšej spolupráce s už spomínaným *New Commonwealth Society*, ktoré vďaka veľkorysému sponzorstvu jeho zakladateľa Lorda Daviesa disponovalo značnými finančnými prostriedkami a malo vlastný výskumný inštitút, kde pravidelne organizovalo konferencie a vydávalo časopis. To všetko sa nepochybné hodilo začínajúcej Federálnej únii, no vzhľadom k jej odlišne definovaným programovým prioritám skupina okolo Kimbera tento návrh na nadviazanie užšej spolupráce odmietla.⁴⁶ Hoci sa aj táto organizácia snažila o principiálnu zmenu v medzinárodných vzťahoch, ktorá mala viesť k zabezpečeniu trvalého mieru, v jej programe sa hovorilo o iných prostriedkoch vedúcich k tomuto cieľu. Lord Davies a jeho *New Commonwealth Society* totiž v tom čase uvažovali najmä o posilnení úlohy Spoločnosti národov a o zriadení medzinárodných policajných síl, ktoré by mali zaručiť vykonateľnosť jej rozhodnutí, a nie o nahradení systému suverénnych štátov federáciou.

Snaha a odhodlanie mladých zakladateľov Federálnej únie viesť svoju organizáciu vlastnou cestou sa ešte viac prejavila o čosi neskôr. Bolo to v čase silnejšieho vplyvu stúpcov myšlienok Clarencea K. Streita a týkala sa predovšetkým ich postoja k jeho návrhu na vytvorenie federácie za účasti Spojených štátov amerických a niektorých neeurópskych členov Britského spoločenstva národov. 2. marca 1939 vyšla Streitova *Union Now* aj vo Veľkej Británii. Otvorenou zostáva otázka, či zakladatelia Federálnej únie boli s jej obsahom oboznámení ešte pred týmto vydaním. V roku 1937 bola totiž jedna z jej verzií súkromne publikovaná v Ženeve a niektorí historici preto usudzujú, že odtiaľ

⁴⁶ Bližšie o pokusoch o nadviazanie spolupráce s *New Commonwealth Society* pozri BOSCO: *Lothian, Curtis, Kimber and the Federal Union*. Ref. 42, s. 480-2.

sa pravdepodobne dostala aj do rúk Kimbera a jeho priateľov.⁴⁷ Proti tomu však stojí vyjadrenie ich súčasníka a neskoršieho člena Výkonného výboru Federálnej únie Williama B. Curryho, ktorý vo svojej práci *The Case for Federal Union (Prípady pre Federálnu úniu)* v roku 1939 napísal, že „skupina ľudí, ktorá založila britskú organizáciu známu ako Federálna únia, v čase svojho prvého stretnutia nepočula o Streitovi ani o jeho knihe, hoci ich návrhy boli veľmi podobné.“⁴⁸

Streitov návrh na vytvorenie medzinárodnej vlády vo forme federácie, ako jedinej možnej cesty k zabezpečeniu trvalého mieru, slobody a prosperity, bol skutočne v princípe totožný s tým, čo presadzovala Federálna únia. Jediným zásadnejším rozdielom bol geografický rozsah Streitom navrhovanej federácie. V oficiálnom programe Federálnej únie sa napríklad nikdy neuvažovalo o vytvorení federácie s účasťou Spojených štátov amerických a Kimber tento plán neskôr dokonca označil za „nerealistický a nežiadúci“.⁴⁹ Aj napriek tomuto faktu však predstavitelia Federálnej únie využili príležitosť a požiadali britského vydavateľa Streitovej práce, aby do každej knihy vložil leták s krátkou informáciou o ich organizácii a s adresou, kde by ju prípadní záujemcovia mohli kontaktovať. V neskorších (i amerických) vydaniach *Union Now* sa tieto údaje stali už trvalou súčasťou jej úvodu.

Táto propagačná akcia bola úspešná. Záujem o Streitovu prácu i o organizáciu, ktorá vo Veľkej Británii začínala presadzovať podobné myšlienky, priviedli do Federálnej únie množstvo nových členov. V polovici apríla 1939 ich počet vzrástol na vyše osemsto.⁵⁰ Problém bol však v tom, že mnohí z týchto nových členov

⁴⁷ BOSCO: *Lothian, Curtis, Kimber and the Federal Union*. Ref. 42, s. 482. Autor neuvádza zdroj tejto informácie.

⁴⁸ CURRY, William B.: *The Case for Federal Union*. Harmondsworth: Penguin, 1940, s. 19.

⁴⁹ KIMBER, Charles: *Federal Union*. In: *The Federalist*, December 1984, s. 203.

⁵⁰ Lothianov list Barrington-Wardovi z 19. apríla 1939. Podľa: BOSCO: *Lothian, Curtis, Kimber and the Federal Union*. Ref. 42, s. 482.

vstupovali do Federálnej únie ako stúpenci Streitovho návrhu na vytvorenie federácie so Spojenými štátmi americkými ako predstupňu budúceho vytvorenia svetovej federácie. Niet sa však čomu čudovať, pretože Federálna únia nebola v jeho práci prezentovaná ako organizácia, ktorá by mala v niektorých aspektoch iný názor ako Streit.⁵¹ Najprominentnejšími zástancami Streitovho návrhu boli Lothian a Curtis a v prvom roku existencie Federálnej únie bol vplyv nimi vedenej skupiny veľmi výrazný. Bolo to evidentné najmä v súvislosti s publikačnou činnosťou, keď členovia tejto generácie staršej skupiny boli v tomto období autormi najdôležitejších textov Federálnej únie. Aj vzhľadom na túto skutočnosť sa zámer vytvorenia Európskej federácie na čele s Veľkou Britániou a Francúzskom a s predpokladaným neskorším pričlenením demokratického Nemecka stal oficiálne vyjadreným programovým cieľom Federálnej únie až na jej prvej výročnej konferencii koncom marca 1940.⁵² Paralelná existencia týchto dvoch názorových platforiem bola hlavným zdrojom neskoršieho sporu o celkové smerovanie organizácie, ktorý v ďalšom období vyvrcholil odchodom Streitovych prívržencov.

Pre úplnosť výpočtu názorových prúdov v počiatočnej existencii Federálnej únie je ešte potrebné spomenúť omnoho menej významnú i početnú skupinu stúpencov Paneurópskeho hnutia, ktoré od 20. rokov patrilo k najvýznamnejším organizáciám presadzujúcim európsku integráciu vôbec. išlo najmä o emigrantov z kontinentálnej Európy, ktorí sa tam zoznámili s myšlienkami jeho zakladateľa a vodcu Richarda N. Coudenhove-Kalergiho a ktorí sa vo Veľkej Británii snažili nájsť priestor pre svoje ďalšie pôsobenie v rámci Federálnej únie.⁵³ Coudenhove-Kalergi bol sám

⁵¹ STREIT, Ref. 29, s. viii.

⁵² *Federal Union: Aims and Policy*, In: LIPGENS (ed.): *Documents on the History of European Integration*, vol. 2., Ref. 23, s. 57-58.

⁵³ Do tejto skupiny patrila aj Čech Ota Adler, ktorý bol v rokoch 1941 až 1955 členom Výkonného výboru Federálnej únie.

od marca 1938 v emigrácii vo Švajčiarsku a Francúzsku a na konci roka 1939 sa neúspešne snažil získať britské vízum.⁵⁴ Rovnako neúspešne dopadol aj jeho pokus o nadviazanie užšej spolupráce s Federálnou úniou, kde však vzhľadom na niektoré výrazné názorové rozdiely nakoniec nedošlo ani len k vzájomnému osobnému stretnutiu. Jeho Pan-Európa totiž pôvodne nezahŕňala Veľkú Britániu a podľa Kimbera nebol tento projekt ničím iným, než pokusom o obnovu „Svätej ríše rímskej, postavenej na základoch svätej katolíckej Európy“.⁵⁵

⁵⁴ POSSIET, Martin: *Dossier*. In: COUDENHOVIE-KALERGI, Richard N.: *Pan-Europa*. Praha: Paneuropa, 1993, s. 116.

⁵⁵ Podľa BOSCO: *Lathian, Curtis, Kimber and the Federal Union*. Ref. 42, s. 497.

Činnosť Federálnej únie do septembra 1939

V sobotu 1. júla 1939 zorganizovala Federálna únia svoje prvé verejné zhromaždenie. Konalo sa v Besant Hall na Baker Street v Londýne a okrem jej oficiálnych predstaviteľov Lionela Curtisa, Barbary Wootton, Wickhama Steeda, Kingsleyho Martina na nej vystúpil ešte profesor filozofie na Londýnskej univerzite a populárny komentátor rádia BBC Cyril E. M. Joad.⁵⁶ Zúčastnilo sa jej asi 300 ľudí, čo možno pri organizácii, ktorá svoju činnosť ešte len fakticky rozbiehala a ktorá mala v tom čase v celej Británii iba do 1300 členov, považovať za nepochybný úspech.⁵⁷ Do značnej miery ho možno pripísať i tomu, že okrem hľadania podpory u verejne známych osobností začala Federálna únia v tom čase postupne organizovať aj rozsiahlu popularizačnú kampaň zameranú na oslovenie čo najširšej verejnosti. Súčasťou tejto kampane bol najmä začiatok vlastnej publikačnej činnosti Federálnej únie. Tá sa neskôr stala určite najdôležitejšou formou aktivít tejto organizácie.

Publikačná činnosť Federálnej únie sa začala v júni 1939 a jej obsah prešiel dvoma vývinovými etapami, ktoré boli viazané na priebeh vnútornej programovej profilácie tejto organizácie. V prvej etape, ktorá trvala približne do začiatku roka 1940, boli autormi najdôležitejších publikovaných textov Federálnej únie predovšetkým príslušníci spomínanej staršej generácie, ktorí zastávali myšlienku vytvorenia federácie, ktorá by svojim rozsahom presahovala Európsky kontinent. Išlo najmä o stúpenčov Clarencea K. Streita a jeho projektu federácie pätnástich svetových demokracií, tak ako ho spracoval vo svojej knihe *Union Now*. Obsahom ich skôr teoreticky zameraných prác bola hlavne kritika princípu štátnej suverenity ako nevyhnutnej príčiny vojen a zdôraznenie

⁵⁶ Otváraciu reč Lionela Curtisa na tomto zhromaždení publikoval 22. júla 1939 časopis *Calcutta Statesman*.

⁵⁷ MAYNIE; PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 12.

potreby vytvorenia federálnej vlády, ktorá by spravovala medzi-národné záležitosti. Druhá etapa publikačnej činnosti Federálnej únie už bola spojená s výsledkami aktivít jej výskumného oddelenia pri Oxfordskej univerzite, ktoré vzniklo v októbri roku 1939 a ktoré sa v marci roku 1940 zmenilo na Výskumný inštitút Federálnej únie. Obsahom prác, ktoré vznikli v tomto období, už boli omnoho konkrétnejšie zamerané návrhy na vytvorenie federácie európskych demokracií na čele s Veľkou Britániou a Francúzskom a analýza konkrétnych problémov, ktoré by vytvorenie takejto federácie mohlo priniesť.

Prvý text pod hlavičkou Federálnej únie bol vydaný v júni 1939 a bol ním *The ending of armageddon or the federal principle as the only basis for international peace, liberty and prosperity* [Koniec armageddonu, alebo federálny princíp ako jediný základ pre medzinárodný mier, slobodu a prosperitu] od Lorda Lothiana. Jeho osobitý význam je predovšetkým v tom, že je považovaný aj za prvý manifest tejto organizácie.⁵⁸ Druhýkrát bol tento text publikovaný hneď v septembri a toto vydanie už bolo skomplikované tým, že v auguste bol Lothian menovaný za britského veľvyslanca v Spojených štátoch amerických a bolo mu odporučené, aby sa verejne nehlásil k federalistickej propagande.⁵⁹ Preto bola k textu tohto vydania pripojená poznámka, že bol napísaný ešte pred Lothianovým menovaním a že ho ako taký možno považovať len za autorovu súkromnú iniciatívu.

Lothianov *The Ending of Armageddon*, ktorý bol vydaný vo forme desaťstránkovej brožúry, bol analýzou príčin neúspechu Spoločnosti národov a návrhom na také usporiadanie medzinárodných vzťahov, ktoré by pre ľudské spoločenstvo navždy

⁵⁸ PINDER, Ref. 12, s. 28. *The Ending of Armageddon* bol v roku 1943 pri súbornom vydaní najdôležitejších textov Federálnej únie zaradený ako jeho úvodná časť. Pozri RANSOME, Patrick (ed.): *Studies in Federal Planning*. London: Macmillan, 1943, s. 1-11.

⁵⁹ BOSCO: *Lothian, Curtis, Kimber and the Federal Union*. Ref. 42, s. 490.

zaručilo mier, slobodu a prosperitu. Základná príčina, prečo Spoločnosť národov vo svojej najdôležitejšej úlohe neuspela, bola podľa Lothiana v tom, že nedokázala odstrániť hlavnú príčinu zdroja anarchie v medzinárodných vzťahoch, ktorým je vraj existencia princípu štátnej suverenity. Lothian o tom písal: „Príčina (neúspechu Spoločnosti národov - pozn. T. K.) neleží primárne v chybách politiky niektorého štátu, ale v systéme medzinárodných vzťahov, v ktorom sme sa pokúšali žiť pred a po Svetovej vojne. Skutočná príčina našich problémov je v tom, že štáty žijú v anarchii... Pakt Spoločnosti národov len maskuje, ale nekončí anarchiu, pretože... necháva nedotknutým jej zdroj, ktorým je štátna suverenita”.⁶⁰ Takéto medzinárodnopolitické prostredie, ktoré Lothian nazval aj „anarchiou suverení”, vedie potom podľa neho k štyrom zásadným dôsledkom. Prvým je to, že vzhľadom k neexistencii vyššieho a všeobecne akceptovaného arbitra sú v medzinárodných vzťahoch jediným účinným nástrojom na ochranu či presadenie štátnych záujmov prostriedky mocenskej politiky, ku ktorým nevyhnutne patrí aj vedenie vojny. Ďalším dôsledkom tohto stavu je to, že v takomto prostredí neistoty sú štáty vzhľadom na trvalú vonkajšiu hrozbu nútené neustále bojovať o udržanie vlastnej mocenskej pozície a často musia kvôli tomu obetovať aj niektoré práva svojich občanov. V takejto situácii ide štátom vraj „viac o ochranu vlastnej suverenity než o demokraciu, alebo o ľudí”.⁶¹ Táto „anarchia suverení” je tiež vážnou prekážkou rozvoja slobodného obchodu a vo svojich dôsledkoch je teda aj jednou zo základných príčin chudoby, nezamestnanosti a sociálnej frustrácie. A napokon posledným, no nemenej závažným dôsledkom tohto stavu je podľa Lothiana to, že v takomto medzinárodnopolitickom prostredí musia štáty egoisticky uprednostňovať predovšetkým vlastné záujmy a nezos-

⁶⁰ LOTHIAN: *The ending of armageddon*. Ref. 23, s. 36.

⁶¹ LOTHIAN: *The ending of armageddon*. Ref. 23, s. 37.

táva im teda priestor pre zahraničnú politiku vedenú podľa morálnych princípov.

Jediným možným riešením i prostriedkom „konečnej spásy od tohto najhoršieho zla našej doby“ bolo podľa Lothiana vytvorenie „federálnej únie, v ktorej by si každý štát sám spravoval svoje vnútorné veci a kde by ľudia žili pod spoločnou vládou, ktorá by mala na starosti spoločné záležitosti“.⁶² Za spoločné - federálne záležitosti boli v jeho práci považované najmä obrana, občianstvo, medzishátne komunikačné siete, zahraničný obchod a mena.

Dôležitým problémom, pri ktorom sa Lothian zastavil, bolo samozrejme aj to, ktoré štáty by takáto federácia mohla zahrnúť. Rovnako ako Streit, aj on považoval za žiadúce vytvorenie svetovej federácie, ale rovnako tiež uznal, že jej vznik je predovšetkým dlhodobým programom, plnenie ktorého je treba realizovať prostredníctvom postupných krokov. Aj on sa preto priklonil k omnoho realistickejšiemu programu a tvrdil, že jadro takejto federácie je možné vytvoriť len medzi štátmi, ktoré sú „dostatočne jednotné v odhodlaní a rovnako civilizačne a inštitucionálne vyspelé, aby cítili, že vytvárajú jednotné spoločenstvo kvôli istému cieľu... a ktoré akceptujú princíp, že vláda musí vládnuť so súhlasom tých, ktorým vládne a kde je politický život založený na slobode a zodpovednosti jednotlivca“.⁶³ Týmito štátmi bolo aj podľa jeho názoru pätnásť vtedajších demokracií - Spojené štáty americké, Spojené kráľovstvo, Francúzsko, Kanada, Holandsko, Belgicko, Austrália, Švédsko, Švajčiarsko, Dánsko, Fínsko, Írsko, Nórsko, Juhoafrická únia a Nový Zéland.

Streitov vplyv bol rovnako výrazne viditeľný v aj už spomínanej práci Williama B. Curryho *The Case for Federal Union*. Curry bol učiteľom pedagogických a politologických disciplín na Trinity College v Cambridge a na niekoľkých stredných školách vo Veľkej Británii a v Spojených štátoch amerických. Bol jedným

⁶² LOTHIAN: *The ending of armageddon*, Ref. 23, s. 38.

⁶³ LOTHIAN: *The ending of armageddon*, Ref. 23, s. 39.

z prvých členov Federálnej únie a v rokoch 1940-45 bol tiež členom jej výkonného výboru.

Rovnako ako Streitova práca, aj Curryho *The Case for Federal Union* bola mimoriadne úspešným bestsellerom. Prvýkrát bola publikovaná v septembri 1939 a do apríla 1940 sa jej predalo neuveriteľných vyše stotisíc výtlačkov. Jej úspech bol pravdepodobne zapríčinený aj výnimočnou dobou jej vydania, no výrazný podiel na tom mal určite aj spôsob, akým bola napísaná. Curry ju totiž poňal najmä ako popularizáciu myšlienok, ktoré prezentovala Federálna únia a adresoval ju, ako to sám vyjadril v jej úvode vo forme otvoreného listu, „obyčajným ľuďom a nie politikom alebo učeným profesorom politických vied“, pretože práve títo obyčajní ľudia môžu prostredníctvom volieb prinútiť politikov, aby rešpektovali ich názor.⁶⁴ Snáď aj preto sú isté časti Curryho práce skôr výkladom Streitovej *Union Now*, než jeho vlastným príspevkom do odbornej diskusie o federalistickej teórii.

Tak ako Streit a Lothian, aj Curry považoval za najdôležitejšiu príčinu všetkých vojen „anarchiu ozbrojených suverénnych štátov“.⁶⁵ Systém medzinárodných vzťahov založený na uznaní nadradenosti princípu štátnej suverenity je podľa Curryho archaizmom a treba ho nahradiť systémom, ktorý túto anarchiu ukončí. Napísal o tom: „Pokrok vedy a vynálezy zmenili charakter vojny a urobili zo sveta jednu komunitu. Každá vojna je teraz občianskou vojnou a jej ničivosť, ak to takto bude pokračovať, raz zahubí celú spoločnosť. Pokrok vedy, nanešťastie, predbehol úroveň vývinu nášho chápania morálky a politiky, ktorého korene sú ešte stále v minulosti... Politická organizácia sveta, čo sa týka vzťahov medzi štátmi, je stále anarchická a my tvrdohlavo lípneme na názoroch a inštitúciách, ktoré vyjadrujú túto anarchiu. Anarchia je stav, ktorý zvyšuje pravdepodobnosť možnej vojny a našou

⁶⁴ CURRY, Ref. 48, s. xi.

⁶⁵ CURRY, Ref. 48, s. 34.

úlohou je nahradit' túto anarchiu, ktorou v súčasnosti trpíme, za poriadok a vládu".⁶⁶

Podľa Curryho názoru je proces integrácie štátov a vytvorenie nejakej formy „svetového poriadku“ nevyhnutnosťou, ktorá však zodpovedá aj trendu prirodzeného vývoja ľudského spoločenstva. Otázkou nie je vraj to, „či si prajeme svetovú jednotu, ale to, či chceme ovplyvniť, akú formu bude táto jednota mať“.⁶⁷ Curry uvažoval o troch možných formách „svetového poriadku“. Prvou z nich je podľa neho „Spoločnosť národov, alebo iná forma kolektívnej bezpečnosti“. Táto je však založená na uznaní nadradenosti princípu štátnej suverenity a preto nedokáže odstrániť anarchiu v medzinárodných vzťahoch a v konečnom dôsledku teda ani vojnu. Druhou možnou formou je vytvorenie „svetového superštátu“. Tu však, podľa Curryho, je vzhľadom na obtiažnosť správy takejto veľkej politickej jednotky vraj „vysoko nepravdepodobné, aby takýto typ vlády nezískal absolutistické črty... a je preto nepravdepodobné, že by mohol byť kompatibilný s liberálnou tradíciou“.⁶⁸ Treťou a najlepšou z týchto foriem je podľa Curryho federálna vláda. Okrem toho, že historická skúsenosť na príklade Spojených štátov amerických ukázala, že táto forma vlády je v praxi úspešná, Curry tvrdil, že vyhovuje aj teoretickým kritériám. Napísal o tom: „federálna vláda... je jedinou formou vlády, ktorá kombinuje slobodu a poriadok. Tým, že disponuje kontrolou nad záležitosťami, ktoré sa týkajú celého ľudstva... získava všetky výhody svetového superštátu. Tým, že zachováva oddelené národné vlády a ponecháva im právomoc v záležitostiach lokálneho významu, zachováva diverzitu a maximalizuje slobodu“.⁶⁹

⁶⁶ CURRY, Ref. 48, s. 105.

⁶⁷ CURRY, Ref. 48, s. 119.

⁶⁸ CURRY, Ref. 48, s. 126.

⁶⁹ CURRY, Ref. 48, s. 133.

Za záležitosti, ktoré sa týkajú celého ľudstva a ktoré by teda mali prejsť do federálnej správy Curry považoval zahraničnú politiku, ozbrojené sily, medzištátne hospodárske vzťahy, finančnú a menovú politiku, medzištátne komunikačné siete a k tomuto Streitovmu výpočtu ešte dodal koloniálnu správu, migračnú politiku a zabezpečenie slobodného šírenia informácií.⁷⁰

Aj Curry považoval svetovú federáciu za konečný cieľ, ktorý možno dosiahnuť len prostredníctvom postupných krokov. So Streitom súhlasil aj v tom, že prvým krokom na ceste k tomuto cieľu by malo byť vytvorenie federácie spomínaných pätnástich demokratických štátov. Tieto štáty by mali byť, podľa jeho názoru, týmto základom z troch hlavných dôvodov: „ostatné štáty sú buď príliš zaostalé, alebo otvorene nepriateľské... svetový poriadok, ktorý navrhujeme vytvoriť, musí mať demokratický základ... a (federácia - pozn. T. K.) nebude úspešná, ak bude rozorvaná vnútornými nezhodami plynúcimi z úplne rozdielnych názorov na to, ako má byť organizovaný politický život“.⁷¹ Aj tieto dôvody stáli v pozadí Curryho odmietnutia projektu Európskej federácie. Vo vzťahu k nej totiž tvrdil, že „v súčasných moderných podmienkach cestovania a komunikácie je omnoho pravdepodobnejšie, že federácia bude úspešná na základe spoločenstva rovnakých zámerov a postojov, než na základe geografickej blízkosti. Veľká Británia, Francúzsko, Švédsko a Spojené štáty americké majú napríklad viac spoločného než Veľká Británia, Rusko, Nemecko a Taliansko“.⁷²

V tejto súvislosti je zaujímavé, že v úplnom závere svojej práce Curry zmenil svoj postoj k prípadnému nezačleneniu Nemecka do

⁷⁰ CURRY, Ref. 48, s. 107-116. Streit uvažoval o prechode koloniálnej správy do kompetencie federácie, ale vzhľadom na to, že nepochádzal z krajiny, ktorá bola koloniálnou veľmocou, považoval za správne, aby konečné rozhodnutie o tomto probléme padlo práve u najväčších koloniálnych mocností. Pozn. STREIT, Ref. 29, s. 141-2.

⁷¹ CURRY, Ref. 48, s. 140-1.

⁷² CURRY, Ref. 48, s. 193.

navrhovanej federácie. Vzhľadom na to, že situácia sa podľa jeho slov „vypuknutím vojny úplne zmenila... musí byť našim cieľom odtrhnúť Nemcov od Hitlera prostredníctvom ponuky na vytvorenie federácie, ktorá bude zahŕňať Nemcov, a to v podmienkach absolútnej rovnosti”.⁷³ Kým takmer celá práca bola napísaná v priebehu augusta 1939, tento záver Curry dopísal v septembri, teda tesne po faktickom vypuknutí druhej svetovej vojny. Stal sa tak zaujímavým svedectvom toho, ako táto situácia zmenila chápanie významu potreby vytvorenia navrhovanej federácie. Už nešlo len o snahu o naplnenie idealistických predstáv o možnom svete bez vojen, ale o praktickú ponuku riešenia problému, ktorý momentálne vznikol v Európe. Curry sa tak čiastočne posunul k obhajobe federácie, ktorá mala byť najmä praktickým nástrojom riešenia európskych problémov, a to vrátane závažného problému Nemecka. Práve tieto myšlienky sa v ďalšej fáze existencie Federálnej únie stali jej oficiálnym programom.

⁷³ CURRY, Ref. 48, s. 155.

Federálna únia v období od septembra 1939 do júna 1940

Ked' Veľká Británia vstúpila 3. septembra 1939 do vojny, očakávalo sa, že Nemci v krátkom čase začnú letecké útoky. Mnohé štátne inštitúcie, školy, firmy, ale aj jednotlivci sa v obave pred bombardovaním sťahovali z veľkých miest na vidiek. Federálna únia nebola výnimkou. Začiatkom septembra sa na niekoľko týždňov presťahovala do domu Charlesa Kimbera v Lulworth Cove v grófstve Dorset na juhu Anglicka. Ani v tejto zložitej dobe však jej zakladatelia nepoľavili v aktivitách, ktoré začali pred vypuknutím vojny.

5. septembra 1939 začali vydávať dvojtýždenník *Federal Union News*, ktorý s niekoľkými zmenami názvu vychádzal až do roku 1963.⁷⁴ Aj napriek mnohým obmedzeniam, ktoré priniesol vojnový stav, napr. vzhľadom na prídely papiera bol jeho náklad limitovaný počtom 3000 výtlačkov, sa tento časopis stal dobrým nástrojom pre propagáciu cieľov a aktivít mladej organizácie. Jeho prvé, zatiaľ iba štvorstranové číslo prinieslo množstvo informácií o záležitostiach, ktoré sa akýmkoľvek spôsobom týkali činnosti a propagácie myšlienok presadzovaných Federálnou úniou. Písalo sa v ňom napríklad o vytváraní podobných organizácií vo Francúzsku, Holandsku, Belgicku a Švajčiarsku, o raste jej členskej základne, o významných osobnostiach, ktoré jej oficiálne vyjadrili svoju podporu, ale napríklad aj o na 12. septembra plánovanom rozhlasovom programe BBC o federalistických projektoch.⁷⁵ V októbri 1939 sa *Federal Union News* zmenili na týždenník, ich rozsah sa rozšíril na osem strán a Johna Usborna na mieste šéfredaktora vystriedal Charles Kimber.

⁷⁴ V rokoch 1939 až 1944 vychádzal pod názvom *Federal Union News*. V rokoch 1944 až 1955 vychádzal ako *Federal News* a v rokoch 1955 až 1963 ako *World Affairs*.

⁷⁵ *Federal Union News*, No. 1.

Spomínaný, možno až nečakane rýchly nárast záujmu o program, ktorý presadzovala Federálna únia, bol príčinou vzniku požiadavky vytvorenia náležitého organizačného rámca, ktorý by zodpovedal rozsahu jej aktivít i potrebám jej už v tom čase takmer dvojtisícovej členskej základne. Rada poradcov sa preto rozhodla zavolať ustanovujúcu konferenciu, ktorá mala vypracovať stanovky Federálnej únie, sformulovať princípy jej fungovania, ale aj zvoliť jej sekretára, radu a výkonný výbor, tentoraz už aj s účasťou predstaviteľov stále sa rozrastajúcej členskej základne, združenej v spontánne vznikajúcich regionálnych pobočkách.

O post sekretára mali záujem obe doteraz paralelne fungujúce skupiny pôsobiace v tejto organizácii - mladšia generácia nadšencov, ktorí stáli pri vzniku Federálnej únie a pre ktorých bola federácia praktickým nástrojom na riešenie predovšetkým európskych problémov, ale aj staršia generácia, ktorá svojim vplyvom a skúsenosťami pomohla túto organizáciu úspešne spoločensky etablovať, no ktorá stála na pozíciách Streitovej atlantickej, resp. presadzovala idealistický plán vytvorenia svetovej federácie.

Na ustanovujúcej konferencii, ktorá sa konala 23. a 24. septembra 1939, bol za sekretára Federálnej únie veľkou väčšinou hlasov zvolený jeden z jej zakladateľov, predstaviteľ mladšej generácie eurofederalistov Charles Kimber. Hoci ďalšie mesiace ukázali, že to zatiaľ nebolo definitívne víťazstvo stúpencov vytvorenia Európskej federácie, túto voľbu možno považovať za prvý výraznejší krok k posilneniu práve tejto názorovej platformy. Kimber vo voľbách porazil predstaviteľa skupiny presadzujúcej vytvorenie atlantickej, resp. svetovej federácie, ambiciózneho vedúceho Oxfordskej pobočky Federálnej únie, Melvilla Channing-Pearcea.

Členmi výkonného výboru sa okrem Kimbera, ktorý bol zároveň zvolený za jeho predsedu, stali Barbara Wootton, Richard Law, Patrick Ransome a Lancelot Hogben. Menovaní sa stali súčasne členmi Rady Federálnej únie, do ktorej boli ďalej zvolení Wickham Steed, Robert Byron, Cyril E. M. Joad, Derek Rawnsley,

Hamilton Fyfe, Henry Usborne, Melville Channing-Pearce, John Boyd Orr, Julian Huxley a Ernest Bevin.⁷⁶

Hlavnou úlohou týchto orgánov bolo vypracovanie stanov a vyhlásenie programových cieľov Federálnej únie. Práve definovanie týchto základných cieľov sa vzhľadom na paralelnú existenciu dvoch spomínaných platforiem stalo čiastočným problémom, ktorý zo zrejmých dôvodov spočíval práve v určení geografického rozsahu navrhovanej federácie. Celá záležitosť bola nakoniec vyriešená kompromisom a schválené vyhlásenie sa tejto spornej otázke jednoducho vyhlo. Základné ciele Federálnej únie boli v tomto dokumente definované ako „snaha o presadenie akceptácie princípov vytvorenia federálnej únie vo všetkých demokratických štátoch s výhľadom na ich skoré spojenie v takejto únii... a snaha o to, aby sa zámer vytvorenia tejto únie dostal aj do oficiálnych vyhlásení deklarujúcich vojnové ciele Veľkej Británie a iných na strane Spojencov bojujúcich štátov“.⁷⁷ Nevyskytla sa tu teda žiadna špecifická zmienka o geografickom vymedzení navrhovanej federácie. Tá sa do takehoto dokumentu dostala až po odchode skupiny najradikálnejších zástancov vytvorenia atlantickej federácie zoskupenej okolo Melvilla Channing-Pearcea a Lionela Curtisa v marci roku 1940.

Okrem vytvorenia ústredných orgánov Federálnej únie a sformulovania jej základných programových cieľov sa jej septembrová ustanovujúca konferencia zaoberala aj dôležitou otázkou organizácie a spôsobu fungovania jej spontánne vznikajúcich regionálnych pobočiek. Do augusta 1939 ich počet narástol na 42 a aj preto bolo potrebné vymedziť ich kompetencie a určiť vzájomný vzťah medzi nimi a centrálnym vedením organizácie.⁷⁸ Celá záležitosť sa však predovšetkým týkala závažného problému

⁷⁶ *Federal Union News*, No. 3.

⁷⁷ *Federal Union News*, No. 5.

⁷⁸ Ich zoznam spolu s menami ich vedúcich k augustu 1939 podáva BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 79-80.

určenia vnútornej podoby Federálnej únie a aj preto tu zasa došlo k stretu medzi jej dvoma názorovo i generačne odlišnými skupinami federalistov. Príslušníci staršej generácie, vedení Curtisom a Channing-Pearceom, aj na základe svojich osobných skúseností s fungovaním iných federalistických organizácií, presadzovali model skôr elitárskeho združenia odborníkov pracujúcich v relatívne autonómnych regionálnych pobočkách. Kimber, Rawnsley a ďalší zakladatelia Federálnej únie sa naproti tomu už od počiatku jej fungovania snažili o vytvorenie čo najširšieho pacifistického hnutia. Ich predstavou bola masová organizácia s čo najväčším počtom členov i regionálnych pobočiek šíriacich federalistickú propagandu.⁷⁹ Keďže nešlo o dve vo svojich princípoch nezlučiteľné predstavy, aj tento spor sa nakoniec skončil kompromisom. Ten spočíval v tom, že Federálna únia si mala zachovať svoju pôvodne plánovanú podobu masového pacifistického hnutia, no zároveň bolo dohodnuté vytvorenie špecializovaného odborného pracoviska zaoberajúceho sa federalistickou teóriou. To vzniklo už o mesiac neskôr ako Výskumné oddelenie Federálnej únie a jeho význam bol predovšetkým v tom, že išlo o prvé vedecké centrum vôbec, ktoré sa systematicky zaoberalo rozborom otázok týkajúcich sa možného vytvorenia Európskej federácie.

Rozhodnutie konferencie odobrilo aj vznik čo najväčšieho počtu regionálnych pobočiek a dohodlo princípy ich fungovania v rámci celoštátnej organizácie. V záujme rýchleho naštartovania ich čo najširších aktivít im bola priznaná takmer plná autonómia s tým, že centrum im malo poskytovať nevyhnutný servis v podobe zabezpečovania informácií, písomných materiálov a lektorov pre verejné prednášky. Tento spôsob formálneho uznania i úpravy princípov fungovania regionálnych pobočiek

⁷⁹ K podrobnostiam debaty o rozdelení kompetencií medzi centrom a regionálnymi pobočkami Federálnej únie pozri BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*, Ref. 44, s. 47-48.

veľmi výrazne prispel k ich rýchlemu početnému nárastu. Historik Andrea Bosco uvádza, že len v novembri 1939 vzniklo vo Veľkej Británii 32 nových regionálnych pobočiek (ich celkový počet tak dosiahol 134) s priemerným týždenným nárastom 500 členov Federálnej únie.⁸⁰

Formálna úprava vzťahov medzi centrom a regionálnymi pobočkami určite nebola tou najdôležitejšou príčinou takéhoto rýchleho nárastu jej členskej základne. Samozrejme, že k nemu prispeli aj okolnosti v podobe práve sa začínajúceho vojnového konfliktu, no tým najdôležitejším dôvodom rastúceho záujmu o Federálnu úniu boli predovšetkým aktivity jej bežných členov, ktorí boli zapálení pre myšlienky, ktoré presadzovala ich organizácia. Týždenník *Federal Union News* prinášal pravidelné správy aj o činnosti regionálnych pobočiek zameraných práve na získavanie nových členov. Okrem veľku tradičných spôsobov, ako napríklad rozdávanie letákov na železničných staniách v Norwichi a Edinburghu, či oblepenie časti mesta tisíckou malých nálepiek s textom „Počuli ste už o Federálnej únii?“ v Peckhame, sa napríklad niekoľkí nadšenci z Melbourne (dedina pri Derby) rozhodli získať aspoň dvoch nových členov denne aj prostredníctvom náhodných rozhovorov s neznámymi ľuďmi.⁸¹

Okrem týchto aktivít to však boli aj regionálnymi pobočkami organizované verejné zhromaždenia, ktoré priťahovali širokú pozornosť i ďalších členov. Účasť na nich variovala od niekoľkých desiatok poslucháčov v malých sídlach až po napríklad vyše dva a pol tisícové publikum v Queen's Hall v Londýne 24. februára 1940.⁸² Od októbra 1939 do mája 1940 prinášali *Federal Union News* priemerne asi desať oznamov týždenne o konaní takýchto zhromaždení. Vedenie Federálnej únie, o ktorej

⁸⁰ BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*, Ref. 44, s. 51.

Autor neudáva zdroj týchto informácií.

⁸¹ *Federal Union News*, No. 13, 14, 15.

⁸² *Federal Union News*, No. 24.

fungovanie sa mimochodom od decembra 1939 už staralo osemnásť platených zamestnancov, poskytovalo pre tieto zhromaždenia lektorov, ktorí prednášali o rôznych aspektoch možného vytvorenia Európskej, resp. svetovej federácie, ako prostriedku na zabezpečenie trvalého mieru. Medzi najčastejšie prednášané témy patrili napríklad vývoj a fungovanie federalizmu vo Švajčiarsku, v Spojených štátoch amerických, v Kanade a v Austrálii; vybrané problémy hospodárskych, obchodných, právnych, sociálnych a politických vzťahov vo federácii; federalizmus versus socializmus a liberalizmus; štátna suverenita a federácia v medzinárodnom práve; Federálna únia a ľudské práva; nacionalizmus, imperializmus a budúcnosť západnej civilizácie; Britské impérium a jeho možné formy začlenenia do federácie; vzťah Federálnej únie k Spoločenosti národov; nemecká otázka a povojnová Európa; ale aj Britsko-francúzska federácia ako prvý krok k vytvoreniu Európskej federácie. K najznámejším lektorom prednášajúcim na týchto zhromaždeniach patrili napríklad významný britský ekonóm, jeden z tvorcov povojnovej koncepcie britskej sociálnej politiky, vtedajší rektor University College v Oxforde a zároveň vedúci Výskumného inštitútu Federálnej únie William Henry Beveridge, známy španielsky spisovateľ, historik a diplomat Salvador de Madariaga, ale aj už spomínaní Lionel Robbins, Kingsley Martin, Cyril E. M. Joad, Herbert G. Wells, Ivor Jennings, Barbara Wootton či Ralph Vaughan Williams.

Je samozrejme, že takáto aktivita nemohla ujsť pozornosti aj iných periodík než toho, ktoré vydávala Federálna únia. Andrea Bosco uvádza, že len v poslednom novembrovom týždni britská tlač referovala o rôznych aktivitách tejto rýchlo sa rozrastajúcej organizácie vyše stopäťdesiatkrát.⁸⁵ Z pochopiteľných dôvodov to bola predovšetkým regionálna tlač, ktorá prinášala správy o verejných zhromaždeniach Federálnej únie. Čoskoro však o týchto

⁸⁵ BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 52, 85-132.

akciách i o organizácii samotnej referovali prostredníctvom sympatizujúcich redaktorov aj denníky a týždenníky celoštátneho významu, ako napríklad *The Times*, *Manchester Guardian*, *Daily Telegraph*, *Daily Express*, *Daily Herald*, *Observer*, *Sunday Times*, *New Statesman* či *News Chronicle*.

Samozrejme, že to neboli len priaznivé reakcie, ktoré sprevádzali rastúcu aktivitu Federálnej únie. Je zaujímavé, že útoky na jej činnosť i myšlienky, ktoré sa snažila presadzovať, prichádzali z pravej i ľavej strany politického spektra. Pravičiarci označovali jej aktivity napríklad aj ako „plán sabotáže Britského impéria“, či dokonca aj ako „hanebnú komunistickú propagandu“.⁸⁶ Ľavičiarci ju zasa odsudzovali predovšetkým pre jej vraj protisovietske zameranie s tým, že podľa ich názoru „jedine socializmus môže zachrániť svet pred opakujúcimi sa vojnami medzi imperialistami“.⁸⁷ Jej publikačná činnosť i aktivity boli tiež často označované aj ako defetistická propaganda, ktorá by mala byť vzhľadom na ochranu národných bezpečnostných záujmov zakázaná.⁸⁸

Tieto útoky však asi nijako nepoškodili reputáciu Federálnej únie a dokonca o nich pravidelne informovali *Federal Union News*. Organizácia naďalej pokračovala vo svojich aktivitách i v prijímaní nových členov. V januári 1940 ich počet prekročil 8000 a počet regionálnych pobočiek narástol na 204.⁸⁷

Medzitým však pokračoval aj proces vnútornej profilácie tejto organizácie. 4. decembra 1939 sa zišla Rada Federálnej únie, aby prediskutovala niektoré organizačné záležitosti, ale najmä otázky okolo prípravy prvej celoštátnej konferencie, ktorá sa mala uskutočniť vo februári nasledujúceho roku.⁸⁸ Rada sa na tomto stretnutí rozhodla zriadiť vzdelávacie, informačné a zahraničné

⁸⁶ *Federal Union News*, No. 22.

⁸⁷ STRACHEY, John: *Federalism and Socialism*. London: Gollanz, 1940, s. 221.

⁸⁸ LIPGENS: *A History of European Integration 1945-1947*, vol. 1, Ref. 32, s. 145.

⁸⁷ BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 67.

⁸⁸ Podrobnosti zo zasadnutia tejto Rady Federálnej únie uvádza BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 63-67.

oddelenie a tiež oddelenie pre styk s verejnosťou. Spolu s už fungujúcim výskumným oddelením mali všetky tieto pracoviská svoje špecifické a presne definované úlohy, no ich spoločným cieľom bolo zefektívnenie činnosti Federálnej únie prostredníctvom tvorby a distribúcie materiálov, ktoré mali propagovať jej aktivity a ciele.

Z pohľadu ďalšieho smerovania Federálnej únie však bolo v danej chvíli asi omnoho dôležitejšie to, že v súvislosti s prípravou jej prvej celoštátnej konferencie tu došlo k trochu prekvapivému, ale vo svojich dôsledkoch možno k o to závažnejšiemu konfliktu medzi predstaviteľmi jej oboch spomínaných platforiem. Pripravovaná konferencia mala totiž podľa pôvodného plánu schváliť stanovky a logo Federálnej únie a zvoliť jej novú celoštátnu radu. Melville Channing-Pearce však navrhol, aby sa tejto konferencie zúčastnili iba členovia rady a predstavitelia niekoľkých vybraných „najaktívnejších“ regionálnych pobočiek. Tito však, okrem pôvodného plánu, čiže schválenia stanov, loga a celoštátnej rady, mali podľa jeho návrhu, ešte zvoliť aj predsedu, nového sekretára a výkonný výbor organizácie. Členmi navrhnutých „najaktívnejších“ pobočiek boli samozrejme najmä príslušníci staršej generácie federalistov, o ktorých predpokladal, že podporia jeho kandidatúru na post predsedu a že sami budú tiež zvolení do nových výkonných orgánov Federálnej únie.⁸⁹ Ovládnutie týchto orgánov sa podľa jeho mienky zrejme potom malo stať kľúčom k presadeniu jeho vlastnej vízie o budúcnosti názorového smerovania celej organizácie. Rada však jeho návrh zamietla, pretože väčšina jej členov trvala na účasti predstaviteľov všetkých momentálne fungujúcich regionálnych pobočiek a nesúhlasila tiež s požiadavkou voľby nových výkonných orgánov Federálnej únie. Channing-Pearce však vzápätí po tomto odmietnutí požiadala o odvolanie Charlesa Kimbera z postu sekretára. Za takto posta-

⁸⁹ Medzi tieto najaktívnejšie pobočky patrila aj Oxfordská, ktorú viedol Channing-Pearce.

vený návrh však z dvanástich prítomných členov Rady Federálnej únie hlasoval iba on sám a Henry Usborne.

Toto rokovanie rady a výsledok hlasovania o post sekretára znamenalo koniec Federálnej únie v jej dovtedajšej podobe. Vedúci predstavitelia skupiny, ktorá presadzovala vytvorenie atlantickej, resp. svetovej federácie po tejto porážke asi definitívne usúdili, že sa im nepodarí získať rozhodujúci vplyv vo vedení organizácie a začali ju preto postupne opúšťať. Poslednou aktivitou Channing-Pearcea pred jeho konečným odchodom z Federálnej únie v marci 1940 bolo zostavenie zborníka jej dovtedajších najdôležitejších prác, ktorý dal do tlače v januári toho istého roku.⁹⁰

V polovici apríla 1940 sa Channing-Pearce pokúsil nájsť nový prostriedok na uspokojenie svojich ambícií a s ďalšími, ktorí spolu s ním opustili Federálnu úniu založil hnutie, ktoré malo zjednotiť „britské federalistické sily“. Hnutie sa volalo *The Federal Commonwealth* [Federálne spoločenstvo] a pri jeho vzniku, okrem iných, stáli aj Wickham Steed, Storm Jameson, George W. Keeton, Herbert G. Wells, J. H. Oldham a Olaf Stapledon. Pod „britskými federalistickými silami“ bolo v tejto súvislosti potrebné chápať Federálnu úniu, zástancov vytvorenia atlantickej, resp. svetovej federácie a *League of Nations Union* [Úniu Spoločenstiev národov], ktorá bola názorovo veľmi blízka už spomínanému *New Commonwealth Society*.⁹¹ Jeho snahu však, okrem iného, ukončilo neúspešné hľadanie spoločnej platformy, ale aj krajne nepriaznivá situácia, do ktorej sa Veľká Británia dostala po kapitulácii Francúzska a ktorá veľmi negatívne ovplyvnila aj činnosť samotnej Federálnej únie.

⁹⁰ CHANNING-PEARCE, Melville (ed.): *Federal Union. A Symposium*. London: Jonathan Cape, 1940. V tejto súvislosti je však treba spomenúť aj to, že hoci Curtis opustil Federálnu úniu, naďalej finančne podporoval jej Výskumný inštitút.

⁹¹ BOSCOY: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 66.

24. a 25. februára 1940 sa v Londýne konala prvá celoštátna konferencia Federálnej únie. Jej delegáti, ktorí boli zástupcami všetkých 204 fungujúcich pobočiek, ktoré vznikli do 20. januára 1940, tu schválili jej stanovky, logo a novú radu. Tá bola odteraz zložená už aj zo zástupcov regionálnych pobočiek, no medzi jej 37 členmi už neboli Melville Channing-Pearce ani Wickham Steed, ktorí boli spolu s Lionelom Curisom hlavnými predstaviteľmi atlantickej orientácie Federálnej únie.⁹²

Začiatkom roku 1940 sa Federálna únia začala teda konečne profilovať ako organizácia, ktorej cieľom bolo presadzovanie myšlienky vytvorenia predovšetkým Európskej federácie. Táto požiadavka bola prvýkrát takto verejne deklarovaná počas volebnej kampane Patricka Ransomea vo februári 1940. Ten sa na základe rozhodnutia Výkonného výboru Federálnej únie zúčastnil ako nezávislý kandidát doplňovacích volieb vo volebnom obvode Cambridgskej univerzity. Keď sa však aj jeho obaja protikandidáti prof. A. V. Hill a prof. John Ryle otvorene prihlásili k myšlienkam, ktoré presadzovala Federálna únia, Ransome svoju kandidatúru stiahol.⁹³ Jeho kampaň však pritiahla širokú pozornosť a jeho

⁹² Členmi Rady Federálnej únie sa na jej prvej celoštátnej konferencii stali: W. Atherton, N. V. Bailey, N. Bentwich, M. Brown, R. Byron, R. Calder, F. A. Campbell, W. Curry, C. Dowson, C. R. Dunford, H. Fox, S. Fox, R. B. Gillet, L. T. M. Gray, I. Hasilow, I. Jennings, C. E. M. Joad, D. Shiels, W. S. Mitchell, D. Neylan, M. J. Richards, C. Rowland, D. W. Sanders, O. Stapledon, H. G. Southcombe, E. M. W. Tillyard, H. Osborne, R. Vallance, J. Weiner, W. W. Wood, B. Wootton, G. McAllister, H. Heppenstall, P. Edwards, P. Ransome, D. Rawnsley a Ch. Kimber. *Federal Union News*, No. 24.

⁹³ Neskôrší víťaz doplňovacích volieb v obvode Cambridgskej univerzity prof. John Ryle počas svojej volebnej kampane v tejto súvislosti okrem iného prehlásil: „fungujúca únia demokratických štátov, spolu s deklaráciou práv a väčšou slobodou v medzinárodnom obchode bude slúžiť ako najsilnejšia hradba proti budúcim vojnám“. Podľa: *Federal Union News*, No. 21; príp. RYLE, John: *Peace Aims*. <http://www.federalunion.uklinux.net/archives/peaceaims.htm> (2002-08-26).

kandidatúra teda aspoň čiastočne splnila svoj účel. V tejto súvislosti je však potrebné spomenúť najmä to, že Ransome vo svojom volebnom programe hovoril o dôležitosti vytvorenia Európskej federácie ako prostriedku na riešenie špecifických problémov, s ktorými sa Európa práve potýkala. Podobne ako pred ním Curry totiž navrhol, aby „Spojenci ponúkli Nemecku vytvorenie spoločnej federácie“, čo malo, podľa jeho slov, Nemcov motivovať, aby zvrhli Hitlera a jeho politický režim.⁹⁴ Hoci išlo v danej chvíli o zjavne nereálnu predstavu, z nášho pohľadu je dôležité predovšetkým to, že Ransome týmto výrokom verejne naznačil definitívny príklon Federálnej únie k programu vytvorenia Európskej federácie.

Tento cieľ bol už o niekoľko týždňov neskôr oficiálne deklarovaný aj samotným vedením organizácie. Jej rada totiž na svojom zasadnutí v dňoch 30. a 31. marca 1940 schválila dôležitý dokument nazvaný *Federal Union: Aims and Policy* [Federálna únia: ciele a politika], v ktorom sa písalo o potrebe vytvorenia „federácie Spojencov“. Jej jadro mali tvoriť západoeurópske štáty, ktoré boli vo vojne so štátmi Osi, no federácia mala byť, podľa Charlesa Kimbera, Barbary Wootton a Cyrila Joad, ktorí boli autormi tohto dokumentu, otvorená aj pre ostatné európske demokratické štáty, vrátane obnoveného Nemecka. Takáto federácia by „mala kontrolovať zahraničnú politiku a ozbrojené sily a mala by tiež mať dostatočné právomoci v oblasti colnej, menovej a migračnej politiky a v záležitostiach správy komunikačných sietí“. Podľa tohto dokumentu bola politika Federálnej únie zároveň definovaná ako ovplyvňovanie verejnej mienky v prospech týchto cieľov s vierou, že to prispeje k skráteniu vojny a k zabezpečeniu budúceho mieru.⁹⁵

Dôležitosť tohto dokumentu spočívala predovšetkým v tom, že išlo vlastne o prvú oficiálnu deklaráciu cieľov Federálnej únie,

⁹⁴ *Federal Union News*, No. 17.

⁹⁵ *Federal Union News*, No. 29.

ktorá definovala geografickú formu navrhovanej federácie a naznačila aj obsah konkrétnych právomocí, ktoré mala táto federácia západoeurópskych štátov spravovať. Nemenej dôležité však bolo aj to, že v tomto prípade už nešlo len o vyjadrenie idealistickej viery v to, že federácia môže byť nástrojom na zabezpečenie večného mieru na celom svete, ale že by mala byť najmä praktickým prostriedkom na skoré víťazstvo vo vojne a na nové a racionálne usporiadanie medzištátnych vzťahov na európskom kontinente. To, že sa Federálna únia odklonila od idealistickej alternatívy plánovania svetovej federácie a že sa priklonila k presadzovaniu pragmatického projektu vytvorenia Európskej federácie však nemožno prisudzovať len odchodu skupiny Streitových prívržencov. V čase, keď došlo k tomuto definitívnemu rozkolu sa totiž začali objavovať aj prvé výsledky práce Výskumného inštitútu Federálnej únie, ktorých odrazom bol aj spomínaný dokument. Ekonomovia, právnici a politológovia pracujúci v tomto inštitúte sa z celkom pochopiteľných dôvodov odmietli zaoberať idealistickými plánmi na zabezpečenie večného svetového mieru a uvažovali o reálnych problémoch, ktorých riešením bol praktický návrh na vytvorenie Európskej federácie. Práve tento pragmatizmus spôsobil, že výsledky práce Výskumného inštitútu Federálnej únie našli svoj odraz aj v praktickej politike. A to či už to bolo v prípade návrhu na vytvorenie „nerozlučiteľnej“ Francúzsko-britskej únie v júni 1940, alebo po roku 1945, v čase faktických začiatkov procesu európskej integrácie.

Návrh na vytvorenie „nerozlučiteľnej“ Francúzsko-britskej únie

V polovici roka 1940 bola Federálna únia na vrchole svojej existencie. Aktivity miestnych pobočiek, početné verejné zhromaždenia s účasťou známych osobností, články v tlači, ale aj publikačná činnosť jej výskumného inštitútu boli hlavnými príčinami rastu záujmu o program, ktorý presadzovala. To sa samozrejme odrazilo aj v ďalšom zvyšovaní počtu jej členov, ktorý v júni 1940 presiahol číslo 12 tisíc, i v rozširovaní siete jej regionálnych pobočiek, ktorých bolo v tom čase už 255.⁹⁶

Dôležité však bolo aj to, že to už nebola len verejná sympatizujúca s programom Federálnej únie, ktorá uvažovala o možnej zmene princípu usporiadania medzinárodných vzťahov v Európe. Už koncom roka 1939 sa niekoľko popredných britských politikov pozitívne vyjadrilo o možnosti vytvorenia Európskej federácie. Snáď najznámejším z týchto prejavov bolo verejné vystúpenie vtedajšieho vodcu Labouristickej strany a neskoršieho premiéra Clementa Altecho, ktorý 8. novembra 1939 v prednáške o princípoch povojnového usporiadania prehlásil: „Európa musí vytvoriť federáciu, alebo zhynie.“⁹⁷ Ďalšími, ktorí sa vyjadrili v podobnom duchu boli, okrem iného, aj Antony Eden, Lord Halifax a Neville Chamberlain.⁹⁸ Chamberlain napríklad, v rozhlasovom prejave vysielanom 25. novembra toho istého roku povedal, že jedným z najdôležitejších povojnových cieľov bude vybudovanie Európy bez hraníc, s voľným pohybom ľudí, tovaru a kapitálu, s novým politickým poriadkom, ktorý by ju mal

⁹⁶ Pre kompletný zoznam týchto regionálnych pobočiek pozri BOSCO: *Federal Union, Chatham House, the Foreign Office and Anglo-French Union in Spring 1940*. In: BOSCO (ed.): *The Federal Idea*. Ref. 11, s. 324-325.

⁹⁷ ATLEE, C. R.: *Labour's Peace Aims*. London: Peace Book, 1940, s. 12.

⁹⁸ BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 115-119.

postupne zjednotiť a že na tomto procese by malo participovať aj demokratické Nemecko.⁹⁹

Postoje týchto politikov boli nepochybne ovplyvnené aj činnosťou Kráľovského inštitútu pre medzinárodné vzťahy. Toto najvýznamnejšie britské vedeckovýskumné pracovisko zaoberajúce sa medzinárodnou politikou dostalo ešte na začiatku vojny od ministerstva zahraničných vecí žiadosť o vypracovanie nezávislej štúdie o prognózach povojnového usporiadania. Vďaka veľkorysému ročnému rozpočtu 40 tisíc libier sa pre tento účel už v septembri 1939 podarilo na Balliol College v Oxforde zostaviť tím 131 odborníkov. Jeho vedením boli poverení Arnold Toynbee a Lionel Curtis, obaja členovia Federálnej únie.¹⁰⁰

Už v polovici októbra 1939 bolo ministrom zahraničných vecí Halifaxovi doručené Toynbeem zostavené memorandum nazvané *Second Thoughts on a Peace Settlement* [Druhé myšlienky o mierovom usporiadaní], v ktorom boli načrtnuté dve alternatívy povojnového usporiadania Európy, a to najmä s ohľadom na možnosti riešenia nemeckej otázky.¹⁰¹ Ako prvú z nich Toynbee spomenul možné rozdelenie Nemecka. On sám však v tomto memorande túto na prvý pohľad najjednoduchšiu možnosť odmietol, pretože nepovažoval za vhodné „uprieť Nemcom právo na národnú jednotu, keď ju Francúzi a Briti požadujú pre seba“. Ako druhú možnosť povojnového usporiadania Toynbee ponúkol vytvorenie Európskej federácie. Jej vznik by, podľa neho, zároveň poskytol jedinečnú

⁹⁹ *Federal Union News*, No. 9.

¹⁰⁰ Arnold Toynbee bol v tom čase riaditeľom zahraničného oddelenia Chatham House. Blížšie k činnosti Chatham House od začiatku vojny, napr. KEYSERLINGK, Robert H.: *Arnold Toynbee's Foreign Research and Press Service, 1939-43*. In: *Journal of Contemporary History*, vol. XXI, 1986, s. 535-562.

¹⁰¹ Toto memorandum nadväzovalo na Toynbeeho text *First Thoughts on a Peace Settlement* [Prvé myšlienky o mierovom usporiadaní], ktorý pripravil pre Chatham House v júli 1939 a v ktorom písal o potrebe „smerovania k politickej únii (úplnej a trvalej federácii, a nie iba k obmedzenému dočasnému spojenectvu) medzi Veľkou Britániou a Francúzskom“. Cit. podľa PINDER, Ref. 12, s. 42.

šancu, ako zmieriť „spravodlivosť pre Nemecko s tým, že mu bude umožnené zachovať si národnú jednotu, so spravodlivosťou pre Európu s tým, že ona bude zabezpečená proti hrozbe možnej nemeckej dominancie“. Aby sa táto možnosť mohla prakticky realizovať, bude treba, podľa jeho názoru, splniť tri nevyhnutné podmienky. Prvou z nich by malo byť to, „aby sa v Európe namiesto Veľkého Nemecka vytvorilo iné centrum, okolo ktorého by sa Európa mohla zjednotiť, a to aspoň také silné a atraktívne, ako toto Veľké Nemecko“. Druhou podmienkou by malo byť to, „aby boli európske neutrálne štáty presvedčené, že keď sa dobrovoľne združia okolo tohto alternatívneho centra, bude naša spoločná kresťanská tradícia chránená lepšie, ako keby boli násilne zjednotené Nemeckom“. Treťou podmienkou by malo byť to, „aby sa Nemci, pokiaľ to bude možné, dobrovoľne primáli k vstupu do tejto Európskej únie, vytvorenej okolo ne-nemeckého centra“. Jadro Európskej federácie by sa, podľa Toynbeeho, malo vytvoriť okolo Britsko-francúzskej únie a preto by jednota oboch krajín vo vojenskej, finančnej a hospodárskej oblasti mala pokračovať aj po vojne a mala by sa stať „prvým krokom k vytvoreniu Európskej únie“.¹⁰²

Toynbeeho memorandum vzniklo práve v čase, keď sa britská vláda vzhľadom na nepriaznivý vývoj medzinárodnej situácie v posledných mesiacoch roku 1939 rozhodla, že musí výraznejším spôsobom prehľbit' politické, vojenské a hospodárske vzťahy s Francúzskom. Najvýznamnejším prejavom tejto prehlbujúcej sa spolupráce bolo to, že od septembra 1939 do apríla 1940 vzniklo medzi oboma štátmi niekoľko dôležitých spoločných orgánov, ako napríklad Najvyššia vojnová rada, Anglo-francúzsky koordinačný výbor, či Anglo-francúzska priemyselná rada. V tejto súvislosti nie je dôležité to, či niektorý z týchto orgánov znamenal viac než pragmatickú (a určite nie vždy bezproblémovú) spoluprácu oboch

¹⁰² Cit. podľa BOSCO: *Federal Union and the Origins of the "Churchill Proposal"*. Ref. 44, s. 144-146.

krajín v presne definovaných oblastiach, ale to, že ich vznik podporil pocit rastúcej jednoty medzi oboma krajinami a že úvahy okolo možného vytvorenia únie sa stali vo Veľkej Británii celkom bežnou záležitosťou, a to či už v tlači, alebo aj v najvyšších politických kruhoch.¹⁰³ To samozrejme dalo priestor aj pre širšiu diskusiu o Toynbeeho memorande na ministerstve zahraničných vecí i v Chatham House.

Priaznivé reakcie na Toynbeeho memorandum (už aj v podobe spomínaných vyjadrení politikov na konci roku 1939) boli príčinou toho, že v marci 1940 poverilo ministerstvo zahraničných vecí Toynbeeho skupinu vypracovaním návrhu zmluvy o únii medzi Veľkou Britániou a Francúzskom. Odpoveďou na túto požiadavku bol krátky dokument, nazvaný *Act of Perpetual Association between the United Kingdom and France* [Zmluva o stáлом zväzku medzi Spojeným kráľovstvom a Francúzskom], ktorý pripravili Arnold Toynbee a Alfred Zimmern. Jeho obsahom bol jednoduchý návrh zmluvy na vytvorenie medzištátnej únie. Táto únia mala viesť spoločnú zahraničnú, hospodársku a menovú politiku, mala byť otvorená pre vstup iných štátov a jej obyvatelia mali mať jednotné občianstvo. Najdôležitejšími spoločnými orgánmi mali byť Najvyššia rada, slúžiaca ako priestor pre pravidelné stretnutia premiérov členských štátov, a Stály sekretariát, ktorý mal predstavovať výkonnú zložku moci. Tento návrh bol pozitívne prijatý ministrom zahraničných vecí Halifaxom i jeho zástupcom Cadoganom.¹⁰⁴

30. apríla 1940 sa na svojom prvom stretnutí zišiel Medzirezortný výbor pre povojnovú britsko-francúzsku spoluprá-

¹⁰³ BELL, P. M. H.: *A Certain Eventuality. Britain and the Fall of France*. Farnborough : Saxon House, 1974, s. 7. Pre dokumenty k verejnej diskusii o tomto návrhu pozri Lippens (ed.): *Documents on the History of European Integration*, vol. 2., Ref. 23, s. 158-189.

¹⁰⁴ Podrobnosti k tomuto návrhu i k reakcii Halifaxa a Cadogana pozri BOSCO: *Federal Union, Chatham House, the Foreign Office and Anglo-French Union in Spring 1940*. In: Bosco (ed.): *The Federal Idea*. Ref. 11, s. 295-296.

cu, ktorý mal preskúmať „administratívne aspekty“ Toynbeeho a Zimmernovho projektu. Výbor pod vedením lorda Hankeyho, diplomata zo starej školy a v tom čase ministra bez kresla v Chamberlainovej vláde, sa druhýkrát zišiel 21. mája a výsledkom jeho oboch stretnutí bolo odmietnutie celého návrhu. Výbor nesúhlasil so zavedením spoločnej zahraničnej, hospodárskej, ani menovej politiky, s inštitútom spoločného občianstva, s možným rozšírením únie aj na iné štáty a absolútne odmietol akékoľvek zlučovanie suverénit.¹⁰⁵ Celá záležitosť sa mala odložiť, no ďalší priebeh vojnových udalostí zapríčinil, že sa britská vláda k tomuto projektu už nikdy nevrátila.

16. júna 1940 predložil Churchill francúzskej vláde vo svojej podstate veľmi podobný, no historickej vede omnoho známejší návrh na vytvorenie „nerozlučiteľnej“ Francúzsko-britskej únie.¹⁰⁶ Jej obsahom mala byť spoločná obranná, zahraničná, finančná a hospodárska politika a zavedenie spoločného úniového občianstva. Duchovným otcom tohto návrhu bol prezident Anglo-francúzskeho koordinačného výboru a jeden z neskorších iniciátorov procesu európskej integrácie Jean Monnet. Jeho zmyslom mala byť, podľa jeho slov, „dramatická deklarácia dvoch štátov vyjadrujúca solidaritu ich vzájomných záujmov a ich spoločného záväzku, že sa ich vlády zlučia do jedného kabinetu a že spoja tiež oba parlamenty“.¹⁰⁷ 15. júna spolu s Arthurom Slaterom, Robertom Vansittartom, Desmondom Mortonom a René Plevonom pripravili návrh deklarácie, ktorý ešte v ten istý deň predložili Churchillovi. Hoci sa Churchill „v prvej chvíli proti tejto myšlienke inštinktívne postavil“, neodmietol ju, pretože

¹⁰⁵ BOSCO: *Federal Union and the Origins of the „Churchill Proposal“*. Ref. 44, s. 171-177.

¹⁰⁶ K podrobnostiam o príprave a diskusiách o tomto návrhu pozri BELL, Ref. 103; resp. SHILIM, Avi: *Prelude to Dawnfall: the British offer of Union to France, June 1940*. In: *Journal of Contemporary History*, vol. 6, No. 3, 1974, s. 27-63; THOMSON, David: *The Proposal for Anglo-French Union*. Oxford, 1966.

¹⁰⁷ MONNET, Jean: *Memoirs*. London : Collins, 1978, s. 22.

podľa jeho názoru bolo „nejaké dramatické oznámenie rozhodne potrebné k tomu, aby sme Francúzov udržali pri živote”.¹⁰⁸ Navyše, celý návrh sa vraj stretol s veľmi pozitívnou odozvou jeho kabinetu a niektorí v ňom dokonca videli „most k novému svetu a prvé zárodky Európskej, alebo dokonca svetovej federácie”.¹⁰⁹ Nasledujúci deň bol návrh deklarácie s malými úpravami britským kabinetom schválený a postúpený francúzskej strane. Ponuka však prišla neskoro. Francúzsko bolo na pokraji kapitulácie a defetizmus bol silnejší než akákoľvek „dramatická deklarácia” s plánom na vytvorenie „nerozlučiteľnej” únie. Aj napriek tomu, že premiér Reynaud zaujal k návrhu pozitívny postoj, francúzska vláda o celej záležitosti ani nehlasovala a po Reynaudovej demisii ešte v ten deň odstúpila.

Je pravda, že za Churchillovým návrhom bolo treba hľadať najmä pragmatizmus ovplyvnený zúfalou snahou udržať Francúzsko ďalej vo vojne, prípadne zabezpečiť, aby jeho loďstvo nepadlo do rúk Nemcom, či tiež pozitívne zapôsobiť na Spojené štáty americké. Treba však uznať aj to, že priaznivá odozva, s ktorou sa tento návrh stretol v jeho kabinete, ale aj v ostatných častiach spoločnosti bola svedectvom toho, že Briti neboli takýmto plánom zaskočení.¹¹⁰ Do akej miery to bola priama zásluha Federálnej únie dnes nemožno presne dokázať. Faktom však je, že minimálne štyria z členov Churchillovho kabinetu verejne podporili program i aktivity tejto organizácie – boli to Clement Atlee, Ernest Bevin (ten bol dokonca členom jej Rady), Archibald Sinclair

¹⁰⁸ CHURCHILL, Winston S.: *Drubá svetová válka, II. díl. Jejich nejskvělejší hodina*. Praha: Lidové noviny, 1993, s. 201.

¹⁰⁹ CHURCHILL, Ref. 108, s. 201; COLVILLE, John: *The Fringers of Power. 10 Downing Street Diaries 1939-1945*. New York; London: W. W. Norton, 1985, s. 159-161.

¹¹⁰ Pre prehľad britskej tlače komentujúcej tento návrh pozri: *Press Comments on Churchill's Proposal for an Anglo-French Union*. In: LIPGENS (ed.): *Documents on the History of European Integration, vol. 2.*, Ref. 23, s. 187-191.

a Anthony Eden.¹¹¹ Jej ďalší dvaja členovia - Arnold Toynbee a Lionel Curtis zasa viedli oddelenie Kráľovského inštitútu medzinárodných vzťahov, ktoré pre ministerstvo zahraničných vecí pripravilo rad štúdií o otázkach možného povojnového usporiadania Európy.¹¹² Na najnižšej úrovni to však bola určite najmä Federálna únia, ktorej vyše roka trvajúce rozsiahle propagačné a vzdelávacie aktivity pomohli pripraviť verejnú mienku na akceptáciu spomínaného návrhu. Britská vláda si jednoducho mohla dovoliť presadzovať takúto ďalekosiahlu politiku, lebo pre ňu mala širokú spoločenskú podporu.

¹¹¹ *Federal Union News*, No. 33; LUDLOW, Peter: *The Unwinding of Appeasement*. In: KETTENACKER, Lothar (ed.): *Das „Andere“ Deutschland im Zweiten Weltkrieg*. Stuttgart: Klett Verlag, 1978, s. 30; MAYNE; PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 28.

¹¹² Odborné štúdie, ktoré v tejto súvislosti pripravil Chatham House, vyšli v septembri 1940 ako *World Order Papers*. Z nášho pohľadu je dôležité, že obsahovali aj texty Williama Beveridgea *Peace by Federation?* a Lionela Robbinsa *Economic Factors and International Disunity*.

Federálna únia od júna 1940 do konca druhej svetovej vojny

Po páde Francúzska sa Briti dostali do veľmi nepríjemnej situácie. Zostali osamotení v boji s hitlerovským Nemeckom, ktoré už ovládlo väčšiu časť Európy a ktorého ďalším cieľom bola práve ich krajina. Na Európu sa z celkom pochopiteľných príčin začali dívať ako na kontinent, odkiaľ cítili ohrozenie a ktorému nebolo radno dôverovať. Kapituláciu Francúzska, ako najdôležitejšieho spojenc a ako krajiny, ktorá mohla spolu s Veľkou Britániou vytvoriť základ stabilného povojnového usporiadania v Európe, vnímali aj ako zradu týchto plánov. V tejto krajne nepriaznivej dobe bolo celkom prirodzené, že sa Británia rozhodla upriamiť svoju pozornosť za Atlantik, kde videla stabilnejšieho, dôveryhodnejšieho a v danej chvíli tiež najmä silnejšieho spojenc a.

Veľmi zlé časy nastali aj pre britských zástancov európskej integrácie. Ich obhajoba vytvorenia spoločnej európskej vlády sa v dobe, keď jedinou západoeurópskou krajinou vzdorujúcou Hitlerovi bola len Veľká Británia, stala iba sotva udržateľnou. Bolo tiež celkom prirodzené, že momentálna situácia veľmi pomohla aj stupenom programu vytvorenia užšieho atlantického spojenectva. Federálna únia sa dostala do vážnych problémov. A to dokonca do takých, že ju posunuli do posledného dejstva jej krátkej existencie.

Prvým problémom bol rapidný a výrazný pokles jej členskej základne. Pokiaľ v júni 1940, teda v čase jej vrcholiacej popularity, mala vyše 12 tisíc členov, v marci 1941 ich mala už len čosi viac než 1300.¹¹³ Tento odliv však určite nemožno pripísať iba úplnej strate záujmu o program, ktorý presadzovala. Treba vziať do úvahy aj to, že značná časť priaznivcov Federálnej únie pochádzala, podobne ako jej zakladatelia, z radov mladšej generácie a v čase vojny bola povolaná do armády. Vojnový stav si však

¹¹³ MAYNE; PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 31.

nevyžiadal odchod len jej bežných členov. Derek Rawnsley, ktorý bol hlavným iniciátorom vzniku Federálnej únie, narukoval k Royal Air Force a v roku 1942 zahynul. Vážne straty však postihli najmä jej výskumný inštitút, ktorého činnosť podstatným spôsobom prispievala k ideovej a programovej profilácii celej organizácie. Väčšina jeho vedúcich osobností, vrátane jeho predsedu Williama Beveridgea bola v priebehu rokov 1941 a 1942 povolaná do vládnej služby.¹¹⁴ Blízka budúcnosť ukázala, že odchod týchto odborníkov bol pre ďalšiu existenciu Federálnej únie kľúčový. Udial sa totiž v čase, keď sa táto organizácia kvôli nepriaznivému medzinárodnému vývinu začala dostávať do programovej krízy a viac ako inokedy potrebovala odborníkov, ktorí by načrtli vízie a program jej ďalšieho smerovania.

S odlivom členskej základne bol však spojený aj ďalší problém a ten mal priamy vplyv na výrazné obmedzenie aktivít tejto organizácie. Bol to taký akútny nedostatok finančných prostriedkov, že na jeseň roku 1940 sa Federálna únia ocitla na pokraji bankrotu.¹¹⁵ Z tejto vážnej situácie sa dostala až koncom roka 1942, keď bola premenená na spoločnosť s ručením obmedzeným a jej dlhy prebralo niekoľko bohatých členov.¹¹⁶

S postupnou finančnou stabilizáciou sa začala obnovovať aj samotná činnosť Federálnej únie. V auguste 1941 sa jej sekretárom stala F. L. Josephy. Zároveň došlo k reorganizácii systému jej regionálnych pobočiek. Tie mali odteraz kopírovať volebné obvody a mali spadať pod trinásť regionálnych centier. S celkovou stabilizáciou Federálnej únie sa podarilo zastaviť aj pokles jej členskej základne. V septembri 1944 už mala čosi viac než 4000

¹¹⁴ Išlo predovšetkým o najaktívnejších členov jeho ekonomickej a ústavnoprávnej sekcie – Lionela Robbinsa, Ronalda Mackaya a Ivora Jenningsa.

¹¹⁵ *Federal Union News*, No. 50.

¹¹⁶ PINDER, John: *British Federalists 1940-1947: From Movement to Stasis*. In: DUMOULIN, Michel (ed.): *Plans des temps de guerre pour l'Europe d'après-guerre 1940-1947*. Bruxelles: Bruylant, 1995, s. 256.

členov, no tí boli organizovaní len v dvoch z plánovaných trinástich regionálnych centier.¹¹⁷ Koncom roka 1942 sa začali obnovovať aj bežné aktivity Federálnej únie. Samozrejme, že už nie v takom rozsahu a za takej pozornosti, ako to bolo do prvej polovice roku 1940, ale aj napriek tomu najaktívnejšie regionálne pobočky pokračovali v organizovaní diskusných klubov, verejných stretnutí a dokonca aj letných škôl. Postupne však zanikol Výskumný inštitút Federálnej únie. Po odchode jeho najvýznamnejších predstaviteľov už fungoval len formálne a svoju činnosť ukončil v roku 1943 vydaním zborníka najdôležitejších prác.¹¹⁸

Odchod popredných osobností z vedenia Federálnej únie a zánik jej výskumného inštitútu však znamenali omnoho viac, než len obmedzenie činnosti tejto organizácie. Hoci Tudia, ktorí sa postupne dostali do jej vedenia, či to už boli F. L. Josephy, Cyril Joad, Barbara Wootton alebo William Curry, boli možno schopní organizátori, v danej situácii im však chýbala nesmierne dôležitá vízia ďalšieho smerovania Federálnej únie.

V októbri 1941 vznikol jej Výbor pre mierové ciele. Jeho členmi boli Charles Kimber, Cyril Joad, F. L. Josephy a Konni Zilliacus a jeho najdôležitejšou úlohou mala byť definícia princípov povojnového usporiadania, samozrejme na báze federácie.¹¹⁹ Najdôležitejším výsledkom jeho činnosti bol rozsiahly a svojim obsahom pomerne zložitý dokument nazvaný *Federation: Peace Aim – War Weapon* [Federácia: mierový cieľ – vojnová zbraň], ktorý bol predložený Výročnej konferencii Federálnej únie 28. marca 1942. Obsahoval návrh na vytvorenie systému svetovej vlády, ktorého zložkami mala byť „Svetová konfederácia, obsahujúca Federáciu demokracií“.¹²⁰ Pod Svetovou konfederáciou autori

¹¹⁷ MAYNE; PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 30-33.

¹¹⁸ RANSOME, Patrick (ed.): *Studies in Federal Planning*, London: Macmillan, 1943.

¹¹⁹ MAYNE; PINDER; ROBERTS, Ref. 34, s. 46-47.

¹²⁰ *Federation: Peace Aim – War Weapon. The Peace Aims Report of Federal Union issued with the authority of the Annual General Meeting held at Easter 1942*. Podľa: LIPGINS (ed.): *Documents on the History of European Integration*, vol. 2., Ref. 34, s. 214.

tohto dokumentu rozumeli krajiny, ktoré mala po vojne združovať Organizácia spojených národov. Federácia demokracií mala byť naproti tomu vytvorená na báze splnenia politických kritérií a jej jadrom sa malo stať po vojne pokračujúce spojenectvo Spojených štátov amerických a Veľkej Británie. Oba politické celky mali vzniknúť na základe jednej zmluvy, ktorej návrh bol tiež súčasťou spomínaného dokumentu. Celá jej koncepcia však nebola ničím iným, než návrhom na vytvorenie federácie existujúcich demokracií s dlhodobým plánom jej rozšírenia na celý svet, ktorá bola vo svojom základnom princípe dosť podobná Streitovmu projektu. Jedinou dôležitou odlišnosťou bolo to, že Federácia demokracií bola v tomto prípade zasadená do prostredia Svetovej konfederácie, ktorá bola vyjadrením toho, ako si autori tohto projektu predstavovali budúce fungovanie Organizácie spojených národov.¹²¹

Oproti predchádzajúcim úvahám Federálnej únie to však bol jednoznačne krok späť. Pokiaľ jej výskumný inštitút produkoval v predchádzajúcom období práce, ktoré boli realistickými a veľmi konkrétnymi návrhmi na riešenie špecifických európskych problémov, tento plán predstavoval v niektorých svojich aspektoch návrat k idealistickým projektom zabezpečenia večného mieru prostredníctvom vytvorenia svetovej federácie, resp. konfederácie. Jeho realistická esencia bola len v tom, že akceptoval fakt atlantického spojenectva a budúci vznik Organizácie spojených národov.

Tento dokument len prispel k ďalšej názorovej dezorientácii Federálnej únie, do ktorej sa dostala v období, ktoré nasledovalo po júni 1940. Dôkazom tohto stavu bolo to, že v novembri 1943

¹²¹ Mala fungovať na báze konfederácie so spoločnou radou, disponujúcou širokými právomocami v oblasti kontroly ozbrojených síl a udržiavania svetového mieru a s Medzinárodným parlamentom, v ktorom by štáty mali mať zastúpenie na základe výšky svojho hrubého domáceho produktu. *Federation: Peace Aim – War Weapon*, Ref. 120, s. 219.